

ÅRSRAPPORT 2010

SOLA
HISTORIELAG

1441

Sola Historielag 2010: 17.mai

Sola Historielag 2010: møter og aktiviteter

Myntsamling fra Runde

Kulturprisen fra Sola Kommune

Medlemsmøte om evakueringen

Medlemsmøte om evakueringen

Nils Sandanger forteller sin historie

Arnold Vigdel om krigsminner fra Vigdel

Fra møtet om krigsminner fra Vigdel

Ivar Tjelto om postens historie i Sola

Kristian L. Byberg om ord og utrykk fra Sola

Frode Fanebust

Harald Grønstøl om bedehus, basar og juletefest

Julebasar

Ola S. Og Brit Julebasar

Erik L. med gjetteleken

Gunnvor Molaug med 40 år i politiet

Gunnvor og Tor Erik om en tur til Tasmania

ÅRSMØTE 2011

SAKSLISTE

1. Valg av møteleder og referent
2. Godkjenning av innkalling.
3. Godkjenning av årsmelding 2010.
4. Godkjenning av regnskap 2010.
5. Framlegg fra styret/innkomne forslag.:
 - Fastsetting av årskontingent for 2011. (se under)
6. Valg:
 - a) 3 styremedlemmer

a. styremedlem	Kåre Myklebust	på valg for 2 år
b. styremedlem	Rolf Soma	på valg for 2 år
c. styremedlem	Gustav Birger Sola	på valg for 2 år
 - b) Revisor
 - a. John Djup på valg for 2 år
 - c) 2 medlemmer av valgkomitten

a. Aud Hauge	på valg for 2 år
b. Lars Harvaland	på valg for 2 år

Årsmelding

SOLA
HISTORIELAG

2010

ÅRSMELDING 2010 - SOLA HISTORIELAG

Styret har bestått av:

Leder:	Tor Erik Hansen
Kasserer:	Frøydis Krokedal
Sekretær:	Brit H. Hansen
Styremedlem:	Kåre Myklebust
Styremedlem:	Rolf Soma
Styremedlem:	Gustav Birger Sola
Styremedlem:	Tormod Lauvvik

Revisor:	John Djup
----------	-----------

Valgkommitte:	Reidar Melgård
	Aud Hauge
	Lars Harvaland

ÅRSMØTET. Årsmøtet ble avholdt 18.02.09 på Sola Sjukeheim og årsmeldingen viste at aktiviteten og økonomien var god i laget. På valg var leier Tor Erik Hansen, sekretær Brit Hansen, kasserer Frøydis Krokedal og styremedlem Tormod Lauvvik. I tillegg var leder for valgkommitten Reidar Melgård på valg. Alle tok gjenvalg.

Årsmøtet vedtok også beholde kontingenten som før.

STYREMØTER. Det er blitt avholdt 6 styremøter i perioden som har behandlet ca. 70 saker.

MEDLEMSMØTER. Det er avholdt 7 medlemsmøter og fremmøte har vært godt med god atmosfære. Det har vært en rekke gode kåsører og en rekke temaer har vært berørt som listen viser. (Se et mer utførlig vedlegg):

Feb. 10:	Birger Lindanger - "Evakueringen i 1940".
Mar. 10:	Ådne Mæland, Odd Ræge, Leif Nylund - "Sola Brannstasjon".
Sep. 10:	Arnold Vigdel - "Krigsminner fra Vigdel".
Okt. 10:	Ivar Tjelta og Kristian L. Byberg- "Posten i Haaland og Gamle ord og uttrykk fra Sola
Nov. 10:	Frode Fanebust - "Krigshistorien ^(tm) - Toralf Fanebust og sannheten"
Des. 10:	Harald Grønsstøl - "Bedehus, basar og juletreffest".
Jan. 11:	Gunnvor Molaug- "Med tilbakeblikk på 40 år i politiet".

ØKONOMI: Laget har som før en meget god økonomi. Pr. 31. desember 2009 hadde laget på høyrentekonto kr. 55368,- og på driftskonto kr. 1327,-. Driften gikk med et overskudd på kr.1938,- . Årsaken er gave fra Shell samt første premie i 17.mai toget.

HISTORISK TUR TIL Tananger:

Turen startet på Melingsiden ved Kystkultursamlingen og fortsatte rundt til Hummeren og Monsenhuset. Atle Skarstein stilte opp som lokal guide. På veien passerte vi mange historiske bygninger som Atle fortalte opphavet og historien om. Etter en stopp ved den nye losstasjonen gikk turen til den gamle vakthytta for losene, og så videre til Risnes hvor vi hadde kaffepause. Turen ble avsluttet på Nunstein hvor vi fikk en fantastisk utsikt over Tananger. Det meste av turen gikk i godt terreng på tørre veier og stier. Turen tok mellom 2.5 og 3 timer.

17. MAI TOGET. Også i år var vi representert i 17. mai toget. Denne gangen hadde vi laget et innslag om folkeutvikling i Sola. Det startet med lagets leder som steinaldermann, så sækretæren som "Rægedronningå" videre med styremedlemmer og andre lagsmedlemmer gjennom jernalder, vikingtid, middelalder fram til vår tid med militære og dagens "ungdom". For dette vant vi første pris nok en gang. Rolf Sola var som vanlig ansvarlig for dette, men fikk også hjelp av Brit Hansen og Kåre Myklebust.

NY BYGDEBOK. Arbeidet med bygdehistorien fra 1930 til 1965 fortsatte også i 2010. Aktiviteten i denne perioden var å samle gamle bilder fra Sola samt å lese korrektur av manuskriptet. Flere av lagets medlemmer var svært aktive i dette arbeidet.

KULTURMINNEVERNPLANEN: Tor Erik Hansen og Atle Skarstein er aktivt med som representanter for historielaget i Kulturminnevernutvalget.

KYSTFORTET PÅ VIGDEL: Historielagets engasjement for å redde fortet er nå avsluttet. Området er nå sikret og åpent for publikum.

ØLBERGSKOGEN Sør: Dette området med mange fredete bygninger er nå åpnet for publikum.

KONKLUSJON. Sola Historielag har også i 2010 hatt et meget aktivt år og nok en gang markert seg i kommunen.

For styret i Sola Historielag

Tor Erik Hansen
leder

Innkomne forslag

Styrets forslag:

Fastsetting av årskontingent for 2011

- Styrets forslag: A-medlemskap økes fra kr. 150,- til 200,-
- Familie-medlemskap (ektepar) økes fra kr. 250,- til 300,-
- B-medlemskap beholdes som før på kr. 100,- da vi ikke blir belastet med utgifter til Sydvesten fra RHÆ

Begrunnelse: Regnskapet i historielaget viser en tyrangere økonomi enn før. Uten gaver eller premier hadde det vært et reelt underskudd.

Grunndelen av medlemsvagiften i Sola Historielag er ikke forandret siden starten i 1997. I 2003 ble det innført en tilleggs avgift på kr. 50,- som i sin helhet går til Rogaland Historie og Ættesogelag. I tillegg er det innført en avgift på kr. 10,- til Landslaget for Lokalhistorie. For RHÆ's sin del økte denne delen til kr. 60,- uten at vi justerte vår årsavgift. I forrige årsmøte i RHÆ ble det foreslått å øke denne avgiften ytterligere med kr. 20,- i løpet av det kommende året.

I samme perioden fra 1997 til i dag har portoen for et brev økt fra kr. 3.70 til i dag kr. 9.00,-, en økning på nesten 250%.

Årsregnskap 2010

Samandrag av rekneskapet for Sola Historielag 2010

<u>Intekter</u>			
Medlemskontigent	15400		
Norske Shell støtte	5000		
Matsalg	4894		
Renter	318		
MVA-refusjon	1810		
17 mai premie	1000		
Utlodning julemøte	2700		
		<u>Utgifter</u>	
Matkjøp		8852	
Porto,		4250	
Trykksaker		244	
Kurs		350	
Mikrofon		4200	
Gave til foredragsholder		1080	
Landslaget for lokalhistorie		1010	
Rep.Merkemaskin		2000	
Rogaland Historie-og Ættesogelag (Sydvesten)		5940	
Årsmøtet RHÆ		815	
Diverse		249,50	
Avgift Brønnøysund		135	
Gebyr		58	
Overskudd		1938,50	
Sum	31122	31122	

Laget har og en myntsamling gitt av Gustav Rege
Historielaget har og fått kulturprisen "SOK" av Sola Kommune.

Status 01.01.10

Brukskonto	11677,66
Høgrentekonto	43079
Kapitalendring/oversdudd	1938,50

Status 01.01.11

Brukskonto	1327,16
Høgrentekonto	55368
Sum	56695,16

Frøydis Krokedal
Frøydis Krokedal
Kasser

Sola 20.01.11

John Djup
John Djup
revisor

Vedlegg

Møte referat

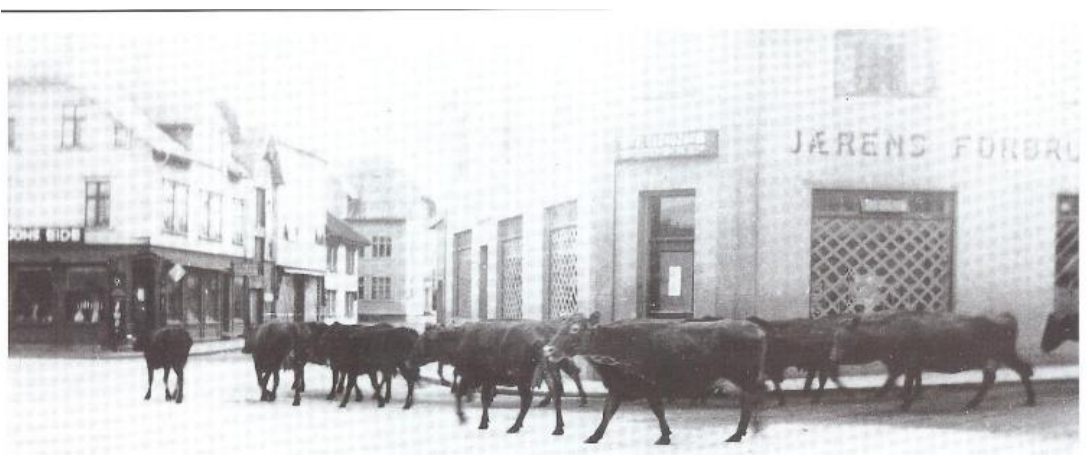
2010

Møte nr. 1

Tid: Torsdag 18.februar, kl 19:00

Sted: Sola Sjukeheim

Evakueringen i 1940

En flokk med kyr fra Sola gjennom Bryne sentrum i april 1940

Birger Lindanger vil snakke om en helt spesiell hendelse i Sola's historie, evakueringen av Solabuen i 1940. Dette er en helt unik hendelse i Norsk historie. Flere av lagets medlemmer var med på dette. Både folk og fe ble tvangs sent fra gård og grunn på Sola. De vandret til fots sydover til Klepp, Time og Hå og måtte ta inn hos ukjente folk. Dette er en del av det **Birger Lindanger** har samlet historier om og som senere skal inn i den nye bygdeboken.

Referat møte nr. 1

Til stede: 54

Birger Lindanger fikk så ordet, denne gangen var temaet "Evakueringen av Sola i april 1940". Det var tydelig et tema som engasjerte å dømme etter det nesten rekordstore frammøte. Birger hadde selv et nært forhold til denne evakuering, da moren som bodde på Tjelta var en av de mange som ble evakuert.

Denne tvangsevakueringen er noe helt unikt i Norges historien. Hele $\frac{3}{4}$ av Solas befolkning ble tvunget til å flytte. Midtre delen av kommunen ble stengt, slikt at hvis noen ville reise fra nord til sør i kommunen, så måtte de reise om Madla og videre til Sandnes. Sola var gjennom krigen ellers sterkt preget av alle de "fremmede" som var i bygda. Det var ca. 4000 Solabuer, mot 6000 tyskere og i tillegg "russiske" krigsfanger.

Angrepet på Sola kom på de fleste svært overraskende. Moren til Birger var på veg til skolen da det tyske angrepet startet 9.april 1940. Hun ble livredd da skytingen begynte,

men faren klarte å rope henne tilbake og sammen stod de på en haug å så på. Broren la merke til at flyene hadde jernkors under vingene. Etter en stund ble det hevet ut ting fra flyene som var proviant og lignende. Etterpå kom det også ut av flyene noen hvite dotter som folkene ikke forstod helt. Det var faktisk fallskjermjegere, nesten de første som noen gang var brukt i krig. De på Sola var kun slått av angrepet på Ålborg flyplass, mindre en to timer tidligere. Noen av de som kom ned på Sola havnet i høyspent ledningene. Da gnistret det, var det noen som sa.

Håkon Bue på Ølberg var i fjøset, da han hørte flydur. Litt før kl.08 gikk han inn og fikk høre på radioen at Norge var angrepet og at de norske styresmaktene hadde flyktet fra Oslo. Far til Håkon, Jonas Bue var på veg til meieriet med melk, men måtte snu da skytingen begynte.

Andre som Peder Joa syklet på veg til jobb på Elektrisitetsverket og la merke til stor militærtrafikk på vegene før selve angrepet. Han kom seg fram til jobben, men da skytingen begynte turte han ikke å være på jobben og syklet hjemover igjen. Noen ganger måtte han gjemme seg i grøfta, da det var på det verste. Ikke alle han møtte trodde det var alvor, noen mente det bare var en øvelse. De fleste var allikevel redde og gjemte seg i kjellerne sine.

På kvelden 9.april ringte lensmann rundt til forskjellige ”offentlig” ansatte som lærer Tor Vetrhus på Sola. Han og flere andre fikk i oppdrag å gå rundt i området sitt å forlange at de blendet vinduene sine. Lys skulle ikke kunne sees på utsiden. Noen på Utsola fulgte ikke rådet og ble tatt av tyskerne. De ble sluppet fri etter litt kjeft.

Men dagliglivet måtte fortsette og bøndene måtte jo bli kvitt melka si. Håkon Bue prøvde senere å kjøre til Krossen, men ble stoppet av et par tyskere. De ville egentlig bare kjøpe melk av ham. Han ga melk til dem, men tok ikke mot betaling. Han fikk levert melka på meieriet. På turen oppsørte han at det krydde av tyskere overalt. Noen av dem var i full gang med å kamouflasjemale bygninger. Men det ble etter hvert vanskeligere å få levert melk og egg så de måtte spise så mye de kunne selv. Mor til Birger spiste aldri egg eller drakk fløte etter krigen. Hun hadde fått nok.

Livet ble stadig vanskeligere og ikke minst farligere for Solabuen. Stadige flyangrep fra de allierte gjorde livet farlig. Av 58 britiske flyangrep mot norske flyplasser i april 1940 var 35 rettet mot Sola.

Om morgenen 17.april ble folk over hele Nord-Jæren vekket av kraftig kanondrønn. De fleste var nok blitt vant av lyden av bomber og kanondrønn, men dette var noe helt annet. Det som skjedde var at krysseren ”HMS Suffolk” på 10 000 tonn, ledsaget av fire destroyere, la seg utenfor Kjør og skjøt på flyplassen. Dette var faktisk første gang i historien at det gikk en flåtestyrke til angrep på en fiendtlig flyplass. Det er tvil om angrepet kunne betegnes som vellykket eller ikke da ”Suffolk” fikk store skader og flyplassen fremdeles var operasjonell.

Den dagen fikk Sola sitt første offer for angrep på flyplassen. Nemlig enkefru Amalie Bennetter som bodde i et hus tett ved Sola Ruinkyrkje. Hun hadde nektet å flytte, og under angrepet fra ”Suffolk” kom tyskerne på nytt for å få henne ut. Hun nektet igjen og gikk opp på kammerset og la seg. Mens hun lå der, smalt det av en granat fra krigsskipet utenfor kirka. En splint gikk gjennom kjeven hennes. Hun ble sendt til Stavanger sykehus, men døde der et par dager etter.

Den tyske ledelsen på flyplassen tok dagen etter angrepet den 17.april en beslutning om øyeblikkelig evakuering. Kanskje dette var en følge av sivile offer som følge av angrep på flyplassen. Dette fikk konsekvenser for 3000 solabuer som omfattet 634 gårdsbruk og 6000 storfe. I sør gikk grensen ved Byberg/Dysjaland, nord ved Lille Risa og øst ved Sørnes. Alle innenfor dette måtte flytte. Lensmann Mæhle ga beskjeden fra tyskerne til folkene. Kravet var at de skulle være flyttet innen kl.20 lørdag 20.april.

Men hvor skulle de dra? De i nord måtte selvsagt nordover, mens de i sør kunne dra sørover eller til Høyland. De som hadde slektninger prøvde der først, mens andre ikke hadde noe bestemt mål. De måtte bare prøve å finne husrom der det var mulig. De begynte så å pakke hva de mente var mest nødvendig. De skulle jo også ha med seg buskapen, så de

måtte også tenke på fór til dem. Det var dårlig vær med snødrev og storm lørdag den 20.april. De lesset opp på hva de hadde, lastebiler, biler, hestekjerrer eller håndkjerrer. Kyrne hadde enda ikke vært ute på beite så de var svært vårkåte og vanskelige å kontrollere. På vegen møtte de andre flokker og det ble litt av en jobb å holde styr på dem. Noen var heldige og fikk husrom ganske tidlig, mens andre fikk avslag da det var fullt og de måtte fortsette videre. Både folk og ikke minst kyrne ble trøtte. Noen gikk i 12 timer før de fikk husrom. Enkelte måtte helt til Varhaug for å finne husrom. Når de endelig kom fram, ble husmødrene, de eldre og barna igjen mens mannfolkene snudde med kjøretøyene sine for å fylle på nytt lass, det var nemlig ikke ulovlig. Men det gode var at alle ble godt mottatt overalt, selv om de var helt fremmede for hverandre og det var veldig trangt. Allerede samme dag satt lensmennene i de berørte kommunene seg i sammen for å få til en komité for å koordinere dette. Også ordføreren i Sola, Gabriel Joa, forhandlet med tyskerne om at bøndene måtte få komme hjem for gjøre vårvinna. Allerede 7.mai begynte noen med dette.

Etter hvert ble det lettet på en del av restriksjonene. På gårdene utenfor en grense på 3 km fra flyplassen fikk husbonden flytte hjem for å drive gårdsarbeidet.

Forholdet til tyskerne var stort sett nøytralt. De oppførte seg stort sett høflig. Men det var alltid noen som tok seg til rette som for eksempel de som stjal komfyren til Håkon Bue. Mange av hønene som de måtte sette igjen så de ikke mye til da kom tilbake. De hadde tyskerne tatt.

Etter en stund begynte lokalsamfunnet å fungere bedre. Herradstyret hadde i begynnelsen møter i kommunehuset i Høyland, men fikk etter en stund et nytt møtelokale på Grannes. Bedehusene var okkupert av tyskerne. Skolene måtte ordne seg med andre private lokaler.

Birger fortalte at det på landsplan ble samlet inn så mye som 1 mill. kr. til støtte til de evakuerte fra Sola.

Det var tydelig at foredraget til Birger engasjerte og skapte minner for flere i salen. Da han spurte om hvor mange av de frammøtte i salen som hadde vært med på dette, rakte 10-12 stykk opp hånden. Det var en del tilbakemeldinger om slitet, men siden de alle var barn den gangen var det også et spennende eventyr. Det var ikke den vanlige hverdagen og for unger var det spennende å møte andre som var i samme situasjon. Det kom opp en idé om å lage et møte hvor disse ”ungene” som ble evakuert, kunne fortelle sin historie.

Etter pausen fikk Nils Sandanger fortelle sin historie, da hans familie ble evakuert. De lesset opp ei vogn med høy, slapp ut hønsene som de bare kunne ønske lykke til. De prøvde å få husly på Soma, men det var ikke plass. På vegen videre ble de stoppet av en tysk tropp som ikke var helt overbevist om forklaringen på at de var evakuerte. Lederen for troppen beordret soldatene til å stikke med bajonetter gjennom høyet fra alle sider. De gikk så videre med hele bølingen. Faren reiste foran for å finne husrom. De kom helt til Sviland, hvor de overnattet i et sauefjøs. Faren reiste tidlig dagen etter tilbake og fant en gård på Hana som ikke var i drift. De flyttet ditt, men hver dag reiste de tilbake til gården på Skadberg. Nils selv var i en alder hvor tyskerne krevde arbeidstjeneste, men han unngikk det ved å gå på Folkehøyskole. Nils er aktiv i lokalsamfunnet hvor han forteller sin historie fra krigen. På Sande skole ble han spurt om hvor mange tyskere han hadde skutt. Noe han besvarte med; ”heldigvis ingen”.

Møte nr. 2

Tid: Torsdag 18.mars, kl 19:00

Sted: Sola Sjukeheim

Sola Brannstasjon

Hvem har vel vært tettere oppi dramatiske ting som har skjedd i Sola enn folkene på Sola Brannstasjon. På 1950 tallet var det stor militær flyaktivitet på Sola som ofte førte til farlige hendelser og havari. I over 20 år var dette også brannstasjonen for hele Sola Kommune Tidligere leder for brannstasjonen, **Ådne Mæland** har med seg **Odd Rege og Leif Nylund** og de vil fortelle om jobben sin på brannstasjonen. De vil selvsagt også ta for seg dramatiske historiske hendelser både på flyplassen og fra resten av kommunen.

Referat møte nr. 2-10

Til stede: 32

Det var tre spente og litt nervøse foredragsholdere som satt klar på første benk. Selv så leder fram til dette møtet siden han hadde satt seg godt inn i temaet, som var *Sola Brannstasjon*, enkelt og greit. De som jobbet der kom oppi det meste av alt det dramatiske som skjedde, både på flyplassen og ellers i kommunen. Foredragsholderne var Ådne Mæland, Odd Rege og Leif Nylund.

Ådne startet og han sa at egentlig så skulle ikke en liten brannstasjon som dette ha så mye å fortelle, men det var ikke tilfellet. Selv startet han der med verneplikt tjeneste i 1 ½ år og ble fast på stasjonen fra 1952-53. Han var der til 1984.

Odd fikk så ordet og fortalte litt om seg selv. Han fikk 11 år på stasjonen og jobbet senere i Nordsjøen. Den første ulykken han var med på var en dødsulykke, Tokerud ulykken. Et fly, en T33, hadde styrtet i bakken på Utsola. Han fikk jobb med å slukke og spyle etter ulykken. Han spylte en hjelm, men stivnet til da han så hodet med tenner som stakk ut. Hodet manglet underkjeven. Dette glemmer han aldri. Odd hadde også en fortelling om en løe brann hvor et "apparat" ikke måtte oppdages av utrykkingsleder Tollefsen. De klarte å få avledet oppmerksomheten uten at han oppdaget hva det var. Odd avsluttet med å si at under en løe brann på Tjelta kom det en kommentar om at de ikke trengte en brannstasjon på Sola, da det brant alt for lite og at løa bare kunne brenne ned.

Leif fikk så ordet. Han var ikke så lenge på Sola, men skrøt som Odd, om den gode utdannelsen de fikk. Han ble senere brann og sikkerhetsleder på raffineriet. Hans historie

var den gang løa til Mikal R. Sande brant ned. Det bodde en enslig mor der med et barn. Bakre del av skia til barnet hadde brent opp. Mikal R. trøstet ham med at han kunne jo flytte bindingene framover.

Ådne startet så med selve foredraget. Han trakk først fram Jostein Turtumøygard som var en av de første lederne på stasjonen. Han var også forfatteren av en bok om flystasjonen som var grunnlaget for foredraget denne kvelden.

De første årene etter at flyplassen ble åpnet for trafikk ble brannverntjenesten på plassen ivaretatt ved hjelp av en vanlig brønn ved hangaren tilkople et pumpeanlegg.

I tillegg var det utplassert brannslukkingsaggregater for slukking av eventuell brann i fly som stod i hangaren, og for sikring mot brann ved oppstart av fly på plassen.

Under okkupasjonen, og da tyskerne satte i gang med sine utbygginger, ble det parallelt både på Sola og Forus bygget opp en omfattende brann- og havari beredskap på og omkring flyplass anleggene.

For å ytterligere øke brannvernet oppførte tyskerne i 1941 et vannbasseng på 1000 m³ i tidligere Høyland kommune, som ble forsynt fra Sandnes vannverk. Herfra ble det anlagt treledning til et tysk basseng på Sola. Samme år begynte tyskerne å planlegge bygging av eget vannverk. Valget falt på de skjermede kildene, Grinavatnet og Lomstjørn øst for Gandsfjorden, mellom Sandnes sentrum og Hommersåk Arbeidet ble ferdig i 1944. Dette ble kalt Grina vannverk. Det ble plassert flere brannhydranter rundt omkring på Sola og Forus knyttet til dette anlegget. Flere av disse står enda.

Etter krigens slutt overtok de norske militære brannstasjonen på flyplassen. På grunn av tyskernes oppbygging var denne rikelig utstyrt med både spesial brannbiler og havariutstyr og oppsatt med spesial-mannskaper.

Det var således en godt organisert og utrustet brann- og havaritjeneste som ble overtatt etter okkupasjonsmakten. Det var imidlertid mangel på faglig ekspertise i starten, men norsk personell ble opplært ved hjelp av tyske spesialister som ble holdt tilbake.

Brannbilene var allikevel temmelig nedslitte og ikke minst trege. Da den kalde krigen gikk på 1950-tallet var det stor militær flyaktivitet. På grunn av dette kom det også nytt utstyr som en del av den amerikanske Marshallhjelpen og nye moderne brannbiler kom til. Noen av disse hadde både pulver og skum. Noen av de ble også brukt til slukking av husbranner i Sola. Da brannslukkingstjenesten med Sola ble inngått, måtte kommunen investere i egen brannbil.

Men hva er egentlig en brannstasjon. Det er et lite samfunn som hele tiden må stå klar. Det var selvsagt mye venting, men tiden brukte de til renhold og vedlikehold. Alt utstyret måtte være i orden hele tiden, det kunne være fatalt hvis noe ikke virket. Derfor gikk mye av tiden med til dette. Dette var en beredskapstjeneste så det var mye øving. For det skulle ikke bare læres - det skulle inn i blodet.

Den daglige rutinen startet med vaktskifte kl 08:00. Da var det kontroll av radio, biler, utstyr samt å verifisere sambandet med tårnet. Av en av de daglige gjøremål var det ofte øvelser og opptrening av lokalkunnskaper. Det var 4 kurs i året og 4 store øvelser med politi etc. Det var vanlig at brannfolkene var åstedsleder før politiet ankom ved en ulykke og dette måtte øves.

Tårnet ga folkene også stadig nye oppdrag som henting bremsefallskjermer, betjening av bremsewire, stand-by ved noen landinger og selvsagt brann og havari.

For Sola Kommune var det branntjeneste. Husbrann, men ikke minst grasbranner. Ellers trodde visst mange at en brannstasjon kunne nyttes til alt mulig. Gikk ei dør i baklås, ringte de brannstasjonen. Skulle du ha fylt en tank eller lenset en kjeller, ringte de. Var kloakken tett, eller katta satt høyt oppe i et tre, ringte de. Folk trodde visst at de ordnet alt mulig. Det var nok av gjøremål, og i grunnen var denne ufaglige virksomheten ganske hyggelig også. Å forstå hva beskjeder som ble gitt både fra tårnet og fra lokalfolk, var viktig. Tårnet hadde sitt eget språk. Noen ganger på et rimelig norsk, andre ganger med kartreferanser og tallbenevnelser som kunne høres helt forvirrende ut. Når det var brannvarsling av lokal befolkningen, var dette også en utfordring. Ofte satt det en vernepliktig soldat på sentralen,

men han var nødvendigvis ikke her i fra. Beskjedene var ofte uklare og ofte under stress. Det var ikke alltid like lett å forstå hva og hvor.

Ulykker og havari var det veldig mange av på 1950 tallet. En statistikk viste at i årene mellom 1956 og 1962 var det fra 8 til 14 havari hvert år. De fleste endte godt, men brannstasjonen måtte alltid ut. Mange ganger brakk nesehjulet eller det var buklanding. På grunn av den kalde krigen var det ekstrem stor flyaktivitet på Sola og kanskje mange utrente flygere. Arne Hellvik i salen sa at det var så mange som 2-300 flybevegelser hver dag.

Men det var også et par alvorlige ulykker på Sola. 10. juli 1953 kolliderte en Thunderjet og en amerikansk DC-3 Dakota og 11 mennesker omkom. Flyene datt ned på Stangeland og Gimra. Leif Nylund sa at han var øyenvitne til ulykken.

En annen alvorlig ulykke, som kunne endt verre, skjedde 17. april 1958, da en T33 datt ned på Utsola. Flygeren omkom, men flyet kunne ha falt ned på bygninger eller folk i nærheten. Dette var som nevnt tidligere Odd Rege's første oppdrag.

En annen sterk hendelse skjedde den 22. september 1976. En forvirret løytnant forsøkte å sette fyr på 3 amerikanske fly, men takket være brannstasjonen, klarte han det ikke. Når sant skal sies gjorde folkene på brannstasjonen rett for lønna si denne dagen. Stasjonssjefen berømmet dem for å reddet verdier for 75 mill. kroner.

Det var ellers mange fly som aldri kom tilbake til basen sin på Sola. I mange tilfeller klarte flygeren seg ved å skyte seg ut, men dessverre, det var mange flygere som omkom. En i salen sa at det omkom flere norske flygere under den kalde krigen, enn under andre verdenskrig.

Så en helt spesiell dag på flyplassen. Leif Nylund reiste seg og fortalte den historien som de fleste Solabuer har hørt. Nemlig da en mekaniker stjal et jagerfly. Leif kjente personen, Arne Storelid godt. Han var sønn av en flyger i Braathens, men klarte ikke å komme inn på flyskolen da han skjelte på det ene øyet.

Han ga seg ikke. Han utdannet seg som flymekaniker og kom tilbake til Sola. Da han var 21 år bestemte han seg for å bevise at han var en god flyger. Han klarte å lure til seg en flygeruniform og kom seg opp i et fly. Han fikk så en mekaniker til å ta vekk bremseklossen. Før noen fikk stoppet ham kom han seg opp i luften. Både på bakken og i tårnet oppdaget de at noe var galt. En annen flyger som allerede var i luften fikk i oppdrag å innhente ham og eskorte ham hjem. Han klarte så vidt å hindre Storelid fra å styrte i sjøen og fikk ham til Sola for å prøve å lande. Han prøvde to ganger, men kom inn for høyt, prøvde på landing, men spratt opp igjen. Mellom landingene fløy han ekstremt lavt over Solakrossen. Tredje gangen kom han også inn for høyt, ble advart, men bestemte seg for å lande. Understellet knakk og han raste bortover mot andre parkerte fly. Heldigvis stoppet flyet på gresset. Storelid fikk sparken som mekaniker, ble dømt og emigrert med familien til Canada. Her ble han faktisk flyger.

Den sivile brantjenesten i Sola ble offisiell fra 8. mai 1963 med en avtale mellom Sola Kommune og forsvaret. Men allerede mange år før dette hadde brannstasjonen rykket ut ved branner i kommunen. Kommunen måtte også opprette et system med hjelpemannskaper i tillegg til mannskapene på stasjonen. De ble utkalt når det trengtes. Det var husbranner, grasbranner og løebranner. Særlig de siste var vanskelige. Det var dyr og mye brennbart høy.

Det var særlig en historie om en grasbrann som Jostein Turtumøygard hadde nevnt i boken. Brannstasjonen hadde kjørt mange unødvendige turen da folk brant potetgras. Det tok rent overhånd, så til slutt måtte brannstasjonen si stopp. Sola Kommune ble skriftlig underrettet om at heretter ville de kreve ordførers eller lensmannens garanti før de kjørte ut. Så gikk det noen dager og en søndag med fint vær og typiske "brennbare forhold". Første melding kom ganske tidlig: Lyngbrann retning Joa. De ringte lensmannen, - intet svar. Videre til

ordføreren: Dessverre, han var opptatt og kunne ikke komme i telefonen. De fikk stadige oppringninger så til slutt rykket de ut. Da oppdaget de hvorfor ordføreren ikke kunne ta telefonen. Han stod alene og prøvde å slukke. Neste dag lå kommunens garanti på brannmesterens bord.

En brann som var særlig trist i Sola, skjedde 12.mars 1967. Far og to døtre omkom i Tananger. Det hadde vært feilkjøring og misforståelser. Rett etter dette ble det opprettet en felles nød tjeneste for Stavanger, Randaberg, Sola og Sandnes. Kanskje litt for sent. En annen farlig brann var brann i en båt som var slept inn til Tananger. Det var en last med tenn-stifter. Slike branner var svært vanskelige og de hadde heldigvis ikke mange av dem. Først gikk et par unge røykdykkere ned i lasterommet for å prøve å hindre antennelse, men de kom ikke til. Ådne som ledet oppdraget måtte da selv prøve om han fikk det til. Mens han var der nede hadde brannsjefen i Sola, Oscar Goa sagt at de måtte lukke lukene for det kom for mye luft til. Men da hadde de to unge røykdykkerne protesterte og sa Mæland var der nede. Goa pleide vanligvis ikke å blande seg inn i slukkearbeidet og han gjorde heller ikke siden.

Det var også andre oppdrag med skip som å lense dem for å unngå at de sank. Dette var tilfellet med en Hjelmelandsbåt i Tananger som skulle lenses. Odd Rege var på denne jobben. De klarte å holde båten flytende og da Redningsskøyten kom til, ble de bedt om å slutte. For dette var noe Redningsskøyten kunne, sa de. Men da båten begynte å synke igjen, måtte brannvesenet trå til igjen.

Odd Rege var så framme og fortalte om livet på stasjonen. De var en gjeng ungdommer som fant på mye skøy i ventetiden. Som blant annet vannkrig. Men Odd fortalte også en trist historie om en gutt som druknet. Han hadde falt ned i en vannfylt grop på bossplassen på Kolnes. Han satt fast i gammel piggtrå. De holdt på hele natten for å få ham løs, men turte ikke å gå ned for å få ham løs med fare for å sitte fast selv.

Det var ellers flere andre småhistorier om episoder rundt omkring i Sola.

Ådne avsluttet fordraget med å lese et utdrag fra boken om Sola Brannstasjon. Dette var skrevet av teknisk sjef i kommunen, Oscar Goa. Han skrøt av det gode samarbeidet og at de begge hadde, i avtale perioden, hatt gjensidige fordeler av avtalen. Dette hadde knyttet sterke bånd mellom forsvaret og kommunen.

30.12.1982 sluttet avtalen med Sola kommune, nok på grunn av at oppdragene til den sivile delen hadde økt voldsomt. Den 1.7.1984 tok Brann- og Havariverntjenesten til Luftfartsverket over brann og havaritjenesten ved flyplassen. Og dermed var det hele over, men for de som var med hadde det vært en minnerik periode både på godt og ondt

HISTORISK TUR I TANANGER

Tid: Søndag 18.april kl 13:00

Sted: Tananger, Parkering ved bussgarasjen

Årets medlemstur var lagt til Tananger. Vi startet ved Kystkultursamlingen og fortsatte rundt til Hummeren og Monsenhuset. Atle Skarstein stilte opp som lokal guide. På veien passerte vi mange historiske bygninger som Atle fortalte opphavet og historien om. Etter en stopp ved den nye losstasjonen gikk turen til den gamle vakthytta for losene, og så videre til Risnes. Turen ble avsluttet på Nunstein hvor vi fikk en fantastisk utsikt over Tananger. Turen gikk i godt terreng på tørre veier og stier. Turen tok mellom 2.5 og 3 timer.

Møte nr. 3

Tid: Torsdag 23.september, kl 19:00

Sted: Sola Sjukeheim

Krigsminner fra Vigdel

Bilde fra Vigdel under krigen. Dette var Arnold Vigdels hjem, her med tyskere på besøk

Vigdel var et av de stedene i Sola hvor det var veldig høy tysk aktivitet. Her bygde tyskerne flere forsvarsverk og la ut flere minefelt. I dette området vokste **Arnold Vigdel** opp. Han var ikke gamle karen, men husker allikevel mye fra krigen. Både egne minner og ting faren har fortalt vil han snakke om på medlemsmøtet.

REFERAT MØTE NR.3-10

Til stede: 43

Foredragsholderen denne kvelden var Arnold Vigdel som skulle fortelle om sine krigsminner fra Vigdel. Selv var han ikke mer enn 2 år da krigen startet så det meste kom i fra hva faren hadde fortalt ham. Han mente allikevel at han husker godt hendelser fra han var ca. 5 år og utover.

Han startet med hendelser fra før krigen, da det også hendte spennende ting her. I 1939 kom den en havseiler med en "far og sønn" som hadde seilt fra Tyskland via Danmark. De kom i land på Hellestø hvor de lå i tre uker. De sa de var flyktninger fra Nazi-Tyskland. Det kontaktet far til Arnold som hadde telefon. De ringte både til Bergen, Trondheim og Oslo. Faren kontaktet politiet etterpå og båten ble flyttet over til Sjølyst. De leste i avisen senere at båten hadde slitt seg og rekt i land et annet sted. Den ble da undersøkt og det ble funnet radioutstyr i kjølen på båten. De to tyskerne bodde på Gausel til krigen begynte. En annen hendelse rett før krigsutbruddet var en lastebåt som hadde ankret opp utenfor Hellestø. De mente den var tysk og ringte til Sola flystasjon. Det lettet et fly med to bomber ombord, men de fikk kontraordre og slapp ingen bomber. Noen dager etter losset dette skipet krigsutstyr i Stavanger.

Men enda tidligere enn dette hendte det også underlige ting. Noen byfolk, ”fremmedfolk” med ryggsekk satte seg opp på veten med staffekli. En av dem sa han var maler. Da faren kom opp byttet han ark. Faren mente han tegnet kart over stedet.

Dagen etter 9.april 1940 ble faren kontaktet via telefon av tyskerne som ønsket å leie et rom hos dem. De sa de skulle ha 2-3 soldater som skulle holde vakt på Vigdelsveten.

11. april kom tyskerne til Vigdel og satte opp vakter. Faren hadde en liten lastebil som han brukte til å kjøre grønnsaker og blomster til Stavanger og Sandnes. Tyskerne rekvirerte straks bilen, som de greide å bulke allerede før de kjørte ut av gårdsrommet.

12. april måtte de evakuere stedet, med kun en dags varsel. De hadde hverken bil eller hest, men fikk låne en hest av naboen som hadde to. Naboen var også med å slakte to kalver før de begynte vandringen. Moren til Arnold hadde vært veldig aktiv med å brodere, men alt dette kunne de ikke ta med seg. Da de kom tilbake var dette forsvunnet. De fikk vite at tyskerne hadde tatt dette og sendt det hjem til familien sin i Tyskland. De evakuerte til Reve hvor de hadde familie.

Faren syklet hjem for å prøve å drive gården, tyskerne var da allerede i gang med å bygge brakker. Merkelig nok fikk faren lov til å drive gården, men han måtte levere blomster og grønnsaker til tyskerne. Faren fikk leie ei stue mye nærmere enn Reve slik at det ble kortere å sykle hjem.

Et år etter fikk familien flytte tilbake. De måtte akseptere å ha tyskere i huset. Tyskerne brukte den ene stuen, der hadde de køysenger. Det gikk greit å bo sammen med dem, de var alltid høflige. En julaften kom sjefen i leiren til dem. Han banket forsiktig på og lurte på om han kunne feire jul sammen med dem. Han lengtet hjem til familien. Han tok av seg uniformen og sa at der ligger soldaten. De fikk noen flotte julekuler i presanger.

I nærheten av huset bygde tyskerne ei brakke for diverse håndverks aktiviteter som skomaker, elektriker og smie. I en annen var det kontor og sykehus.

Tyskerne bygde en fangeleir for russere på Syvert Vigdel sine eiendom. Han var en tid i Tananger under krigen. Foreldrene synes synd på de russiske fangene. Arnold som var et barn ble lett akseptert av tyskerne. Han ble sendt til å levere mat til russerne i smia, men en gang ble han oppdaget. Da gikk tyskerne til faren og ba ham stoppe med det. Det ble stopp en stund, men ble tatt opp igjen litt senere. I smia var det to russere som gjorde arbeidet og Arnold fikk et godt forhold til dem. Som godtgjørelse for maten han kom med fikk han bl.a. kjelke, øks og en hammer. Han fikk også en bilderamme hvor det stod ”Til minne til en god venn. Nicolay”.

Syvert fikk flytte hjem i den ene huset. En dag da Alberts far og Syvert skulle støpe et gulv gikk flyalarmen. De sprang ut og gjemte seg under en stor stein. Det kom engelske fly som bnesten var nede i vannet. Det ble skutt over flyene som fløy lavt. En båt ble truffet av en torpedo. Dette var den såkalte ”søt-eple båten” og mange samlet eplene som rek i land langs kysten. Flere plasser plantet folk steiner fra eplene som vokste opp som epletre.

Faren fikk kontakt med en polakk med offisergrad som tjenstegjorde ved fortet. De fikk et nært forhold og han kom ofte med fortrolige informasjon. Faren formidlet dette videre til noen i Stavanger.

En dag fikk faren til Arnold beskjed fra vakten at ”en slektning” ønsket å møte ham. Han gikk ut til vakta og tok imot ham. Den besøkende ønsket å vite innganger til flyplassen. De la senere ut på en sykkelstur. Noen dager etter ble flyplassen bombet.

På Vigdel hadde tyskerne plassert sprengladninger under alle bygningene. De skulle sprenges hvis det ble landgang. Dette var noe av det polakken fortalte dem. Også under deres hus var det plassert sprengladninger. En gang det var en stor fest i leiren gikk polakken ned i kontorbrakkka nær huset deres. Han spilte full og etter en stund ble han kastet ut av kontorbrakkka. Like etter tok brakka fyr og brant ned. Etter dette kom han en dag til faren og spurte om han kunne gjemme ”dokumentene” sine hos ham. Men det turde ikke faren.

På loftet hos dem bodde det to norske jenter, såkalte ”skrelle jenter”, de jobbet på kjøkkenet hos tyskerne. Sjefen på fortet hadde ordnet det slik at de kunne ha fred fra soldatene på fortet. Men en gang da sjefen var på ”ferie” i Tyskland kom nest-sjefen til dem og sa han ville opp til jentene. Men det ville ikke faren til Arnold tillate. Han fikk mye kjeft av ham.. Da sjefen på fortet kom tilbake fortalte far til Arnold han om episoden og det endte med at han ble sendt til øst-fronten.

Arnold ble godt tatt imot av tyskerne. Som kompensasjon mot at han kom med blomster fikk han snop av tyskerne. En dag ble han bedt inn på kontoret til en tysker som åpnet en kiste full av munns pill. Arnold fikk velge et, det han hadde i mange år.

Plutselig en dag kom polakken til faren og sa at han måtte komme og høre på radioen. De gikk til skomakeren som hadde radio og der fikk de høre at tyskerne hadde tapt krigen. Faren fikk da råd om straks å fjerne sprenglandningen under huset. De andre ble også etterhvert fjernet og samlet under en høyspentledning. De ble så sprengt, men da gikk strømmen.

Da tyskerne overga seg og skulle vandre til Stavanger, kom to av dem til Arnold og spurte om de kunne kjøpe rennebilen hans for 50 kr. Det var mye penger den gangen og han aksepterte det og da tyskerne forlot leiren hadde de en tralle med hjulene fra rennebilen.

Før tyskerne forlot leiren måtte de rydde minene de hadde lagt ut. Etterpå måtte de selv gå skulder til skulder over mineområdet for å sikre at alle var tatt opp.

Folk i salen lurte på om det hadde vært bombing på Vigdel. Det benektet Arnold. Han sa at Vigdel aldri ble bombet og at kanonene kun ble brukt til øvelse. Den farligste dagen var faktisk dagen etter frigjøringen, da ble brennevinslageret åpnet og det ble skikkelig vilt.

Arnold fortalte også at de var vitne til det engelske flyet som ble skutt ned rett utenfor Hellestø.

Møte nr. 4

Tid: Torsdag 21.oktober, kl 19:00

Sted: Sola Sjukeheim

Posten i Haaland og Gamle ord og uttrykk fra Sola

På dette medlemsmøte har vi to foredragsholdere.

- **Ivar Tjelta** som skal snakke om **Postens historie** i gamle Haaland og senere Sola kommune. Han ga i 1993 ut en bok om posthistorien fra 1861 til 1980 i Sola.
- **Kristian L. Byberg** har gjennom flere år samlet **ord og uttrykk fra Sola**. Mange av disse har kanskje gått i glemmeboken. Dette er faktisk en del av vår historiske arv, som historielaget mener må tas vare på.

REFERAT MØTE NR.4-10

Til stede: 30

Leder åpnet møtet med å si at denne gangen prøver vi noe nytt, nemlig to foredragsholdere. Han nevnte også at vi nå hadde innvestert i en trådløs hodemikrofon, så dette var en teknisk utfordring også.

Foredragsholderne var Ivar Tjelta som skulle snakke om Postens historie i Sola og Kristian L. Byberg som skulle ta for seg gamle ord og uttrykk fra Sola.

Ivar Tjelta startet med si at han var 66 år og fra Sola. Han hadde skrevet boken om Postens historie allerede i 1993. Han ville starte fortellingen fra sør i kommunen og flytte seg nordover. Totalt har det vært 19 postkontor, poståpnerier eller brevhus i kommunen.

Det på

Byberg var det sørligste og ble opprettet i 1904 og lå på grensen mellom Byberg og Dysjaland. Jacob Byberg var postbærer og gikk 1 til 2 ganger i uken. Posten på Byberg varte i bare i et par år.

Lenger nord på var det et poståpneri, "Tjelte paa Jæderen". Det ble åpnet 1. jan. 1905.

Dette poståpneriet var underlagt Stavanger Postkontor i motsetning til Byberg som var underlagt Sandnes. Navnet ble 1. okt. 1921 endret til "Tjelta på Jæren" og 1. jan 1976 til bare Tjelta. Det fikk postnummer 4054.

Ræge brevhus ble opprettet i landpostruten, Sandnes-Haaland fra 15. sept 1902 og nedlagt 1. juli 1907. **Reke** brevhus ble opprettet i bi-postrute nr. 3287, Tjelte på Jæderen-Haaland 1. jan 1915. Brevhuset var underlagt Stavanger Postkontor. Det ble omgjort til poståpneri, med navn **Ræke** fra 1. juli 1920. Navnet ble ifølge poståpnerprotokoll endret til **Ræge** fra 1. juli 1957 med postnummer 4053.

Posten til Tjelta og Ræge gikk til Bryne og så til Stavanger.

På Gimra ble det i 1907 opprettet et brevhus som var underlagt Sandnes postkontor.

Postmannen som kom fra Sandnes hadde ofte problemer med å komme til Gimra pga mye vann i Skas-Hegre vannet.

I et brevhus kunne mann kjøpe frimerker og sende post, men bestyreren fikk ikke lønn. I et poståpneri var de lønnet og her kunne en også ta ut penger og betale regninger.

Etter krigen (1951) ble det åpnet et feltpoståpneri på Soma under navnet Somaleiren. I 1958 ble dette redusert til brevhus.

Haaland poståpneri ble åpnet 1. jul. 1888. Poståpneriet lå først på gården Sande (Peder Erikson Sande), men ble i 1907 flyttet til meieriet i Sandekrossen. Navnet ble forandret til Håland i 1918 og Sola i 1931. Under krigen ble poståpneriet nedlagt og overført til Tjora. Tor Klingsheim var bestyrer. Han hadde en ansatt som tok seg av Tjora. Samtidig med å være besstyrer på Tjora jobbet han på Stavanger Postkontor. Han tok selv med posten ut til Tjora. Han fikk under krigen bl.a. beskjed fra tyskerne om å selge Nazi- frimerker, men kjøpte alle selv og stemplet dem. Tyskerne fant aldri ut av dette. Etter krigen flyttet de tilbake til Krossen. Under den kalde krigen da det var stor militær aktivitet på flyplassen fikk Sola åpneri en enorm økning av post. Hele 11000 brev ble sendt i løpet av en måned på det meste. Poståpneriet i Sola endret status til underpostkontor i 1956.

Også Sola Strandhotell hadde brevhus og kunne kun stemple kort som ble sendt derfra.

Under VM i Brettseiling drev Ivar Tjelta et lite brevhus der nede og stemplet kort og tok imot brev. Hele 650 brev ble sendt.

I 1937 i anledningen åpningen av flyplassen ble det opprettet luftpostkontor. Under krigen var det nedlagt, men gjenopprettet etterpå. I 1987, etter 50 år, ble det nedlagt. Ivar Tjelta var med på nedleggelsen.

Ivar kunne fortelle om flere brev han hadde fått som var blitt sendt fra Sola og reist verden rundt. Han hadde også sporet opp brev som var sendt fra Sola Sjø i internpost til Tyskland. Ivar avsluttet her da han mente at det vil ta for lang tid å få med seg de andre poståpnerien og brevhusene lenger øst og nord i Sola. Det kunne han gjøre en annen gang.

Neste foredragsholder var Kristian L. Byberg som gjennom mange år har samlet inn ord og uttrykk fra Sola. Leder innledet med å minne om Ivar Åsen som kom til Biskop Neumann ved Bergens Museum med et herbarium. Men Neumann var ikke interresert i dette, men deriomt en samling av ord og uttrykk fra Sunnmøre. Det ble forløperen for nynorsken. Kristian startet med å si at språket hadde gått gjennom en veldig utvikling. For 1000 år siden snakket vi som islendingene, men påvirkningene fra språk utenfra var stor her i distriktet som under Hanseat-tiden på 1300-tallet pga handel, fra England pga sjøfart og trelast og ikke minst i perioden med unionen med Danmark. Språket og dialekten utviklet seg hele tiden

Selv her i bygda er det forskjeller som f.eks. noen sier Rege andre ”Re-egje”, kyrkje eller kjørkja. Her er noen få av de ord og uttrykk han nevnte:

ei braffa-gammal merr
 eit horsføl-et hoppe føll
 ei fylgja- ei ung merr
 å beida føre-spenne hesten forann
 flonsa-omgangssyke
 ei tåde-sugeklut med grøt
 kasen- sjukeleg, uvel i kroppen
 ei kyle- adamseple
 nøben-tåler lite
 å hamsa seg- pynta seg
 rote-himlingen

tåkå-taket ute
 kregda-meslinger
 Jåsund-smalt sund
 kolta-velta
 klåra –skrelle poteter aga bonde- lage
 kornband/nek
 et kvel far- et hjul spor
 kvel-hjul
 kynnaue sau- spak sau
 sironne-grønne spirer på korn
 ei knustra-garn,tau tullet sammen

Det er alt for mye å ta med alt, men det var tydeleg at dette engasjerte forlk i salen.

PS! Alle orden han har samlet kan finnes på denne adressen:

<http://www.timpelen.com/ord.asp>

Møte nr. 5

Tid: Torsdag 18.november, kl 19:00

Sted: Sola Sjukeheim

"Krigshistorien^(tm) - Toralv Fanebust og sannheten"

Forsiden av boken om mot Toralv Fanebust

Fra rettsaken mot Toralv Fanebust

Var landssvikoppgjøret i Norge i de første årene etter 1945 slett ikke den forbilledlige rettsprosess vi så gjerne vil tro, men tvert imot «tidenes justismord i Norge»?

Ja, mener Frode Fanebust, som i sin ferske bok ønsker endelig å parkere den norske myten om Norge og andre verdenskrig.

Redaktør Toralv Fanebust kritiserte flere av de involverte i landsvikeroppgjøret og deres rolle offentlig. Etter at artikkelen ble trykket ble Fanebust arrestert og varetektsfengslet. Så vidt man kjenner til er den skjebnen unik i Norge i en sak som gjaldt injurier. Hans hjem ble ransaket uten at det forelå noen rettskjennelse som grunnlag. Da han senere ble fremstilt for forhørsretten skjedde det uten advokatbistand, da det ikke var mulig å finne en advokat som ønsket å påta seg rollen som forsvarer.

REFERAT MEDLEMSMØTE NR.5-10

Til stede: 31

Leder startet med å si at det vi har lært om historie er hva historieskriverne vil ha oss til å tro. Den vikinghistorien vi har lært er basert på at vikingene hadde sitt hovedtilholdsted på Østlandet. Denne historien ble skrevet ned midt på 1800-tallet av P.A.Munch, da vi var i union med Sverige. Det var da viktig å vise at vi hadde vært en selvstendig nasjon gjennom mange hundre år og at Østlandet var hovedsetet. I dag vet vi at Sør og Østlandet var underlagt Danmark minst til slaget i Hafrsfjord.

En lignende vridning ble gjort da Torgrim Titlestad skrev sin avhandling om at Peder Furubotn var sovjetisk spion i Norge etter krigen. Da muren falt fikk han innsyn i hemmelige papirer som bekreftet hva han sa og da først trodde professorene i Norge ham.

I et lignende forvridt sannhetsbilde kom Torvald Fanebust utfør etter krigen. Foredraget denne kvelden ble holdt av Frode Fanebust, hans barnebarn. Han hadde skrevet en bok om

hva bestefaren opplevde. Boken har han kalt Krigsminnertm (Trade Mark) for på en måte å markere at det vi har oppfattet som Norske krigsminner kanskje ikke er så korrekte eller glamorøse som vi tror.

Frode Fanebust er 42 år og siviløkonom. Han påpekte at han ikke er en historiker, men han hadde hatt hjelp av historikere til å finne stoff og skrive boken. Selv husker han lite om bestefaren som døde da Frode var 3 år. Han husker at han satt på fanget til bestefaren og at det luktet sterk røyketobakk.

Jo mer Frode jobbet med dette stoffet i arkivet etter bestefaren, jo mer ble han overbevist om at dette måtte han få ut i bokform. En dag fikk han besøk av historikeren Marta Steinsvik som ønsket å se i arkivet til bestefaren om en annen sak. Da hun oppdaget hva det inneholdt, turde hun nesten ikke ta i det. Hun var redd hva andre historikere ville mene. Da boken var ferdig ville Frode ha en debatt i P4, men ingen turde stille opp.

Frode har alltid vært interessert i krigshistorie og lest ca. 120 bøker om temaet. Etter lesing i arkivet etter bestefaren oppdaget han snart at det var mye som ikke stemte med det han hadde lært på skolen. F.eks. den oppfatningen om at Regjeringen ble tatt på sengen, 9.april 1940 stemmer ikke. For det visste seg at de var blitt advart i god tid, men ignorerte advarselen.

Før Frode snakket om hva bestefaren hadde opplevd, tok han for seg en del myter om krigen. Eksempler på disse er: "Riddere av det brukkne gevær", "Tyskerne kommer og gode nordmenn drar". "Quisling og Nasjonalsamling", "Hvor lenge deltok Norge i krigen?", "Okkupasjon og motstand", "Norges forhold til Jødene" osv. Fra alle temaene han snakket om kom det fram et annet bilde en det vi hadde lært. Kanskje var Frodes framstilling korrekt, kanskje ikke.

Toralv Fanebust var redaktør i Sandnes og Jæren avis før krigen, men la ned avisen da tyskerne kom og ble bonde i stedet. Etter krigen startet han et blad med navnet §100 som tok for seg en del av det som skjedde etter krigen. Blant annet bemerket han at det i landssvikeroppgjøret etter krigen ikke var likhet for loven. Det ble for første gang i moderne tid innført dødsstraff her i landet. Noen av de første som ble dømt fikk dødsstraff, mens andre fikk mildere straff for samme forbrytelsen i en senere fase. I hele landet under krigen gjorde folk handel med tyskerne og klarte på dette vis å overleve. Enkelte ble strengt straffet, andre unngikk det helt.

Den historien som skulle forandre hele Toralvs liv startet med Bjørn Ivar Sundet Johansen. Han var handelsreisende og reiste ofte til Tyskland. Han tjente gode penger på samhandel med tyskerne og var svært velstående. Han var skilt, men ekskona var ikke fornøyd med oppgjøret og vil ha mer. Hun var samtidig redd for at eksmannen ikke skulle komme hjem fra en av reisene, slik at hun ikke skal få det hun mente hun hadde rett på. Hun gikk derfor til sin advokat som så igjen meldte fra til lensmannen som var en kjent NS. Han ga så videre beskjed til tyskerne. I prinsippet var det dødsstraff for å rømme landet. Tyskerne hadde hatt Sundet Johansen under oppsikt en tid, men hadde ingenting på ham. De innvilget allikevel en tur til Tyskland, men holdt ham under oppsikt. Under turen mistet han en koffert med papirer. Da tyskerne fant denne viste det seg at han hadde holdt på med dobbelspill over lang tid og at hjemmefronten hadde fått disponert kontoen han hadde. Han sprakk under tortur avhør og oppga mange navn i hjemmefronten. 29 stykk ble arrestert, hvorav 4 henrettet. Hele XU avsnittet i hjemmefronten, som drev med etterretning, ble rullet opp. Dokumentasjon om dette har Frode funnet i arkivet til bestefaren.

Advokatens navn var Sven Arntzen og han ble senere riksadvokat og var en av arkitektene for rettsoppgjøret etter krigen. Toralv Fanebust skriver i sitt blad §100 i 1946 om at Arntzen, som var aktiv i ledelsen av Milorg, visste eller burde ha visst at også Sundet Johansen var aktiv i motstandsbevegelsen. Ved sin henvendelse til myndighetene forårsaket Arntzen ifølge Fanebust og andre kilder at Johansen ble overvåket og i 1943 arrestert, avhørt og torturert. Dette har da ført til en opprulling av motstandsorganisasjonen XU.

Fanebust mente også at det var uriktig at Arntzen skulle være riksadvokat under den første og viktigste delen av rettsoppgjøret.

Kort tid etter at artikkelen ble trykket ble Fanebust arrestert og varetektsfengslet. Så vidt en kjenner til er dette en skjebne han har vært alene om i Norge, i en sak som gjelder injurier. Hans hjem ble ransaket uten at det forelå noen rettskjennelse som grunnlag. Da han senere ble fremstilt for forhørsretten skjedde det uten advokatbistand, da det ikke var mulig å finne en advokat som ønsket å påta seg rollen som forsvarer. Aktoratet fikk rettens medhold i å underlegge Fanebust en psykiatrisk undersøkelse. Konklusjonen på denne ble at Fanebust ikke var sinnslidende, men en «kompromissløs sannhetssøker og prinsipprytter. Men han var samarbeidsvillig og moderat villig til å gjøre innrømmelser». Men angrep på de norske myndigheter og domstoler og forsvar av NS-medlemmer ble ansett som uhørt like etter okkupasjonens slutt og også brukt som argumenter mot Fanebust.

Toralv Fanebust ble i 1946 dømt til Norgeshistoriens lengste straff for injurier: 9 måneders fengsel som ble sonet i Botsfengselet. Under rettsaken hadde han 4 stenografer som noterte ned. Han renskrev disse i fengselet etterpå. Etter straffen fikk han en avtale med Boye og Hinna trykkeri om utgivelse av boken, men politiet fikk nyss om dette. Etter et brev fra overvåkingssjef Asbjørn Bryn turde ikke trykkeriet å trykke boken. En stund senere fikk han en ny avtale med Oskar Gjærder i et boktrykkeri på Østlandet, men denne gangen var det LO som blandet seg inn og trykkeplatene ble smeltet om og alt arbeid ødelagt.

Toralv Fanebust hadde også flere saker, som f.eks. mot trykkeriforeningen og Narvesen som henholdsvis nektet å trykke og selge det han skrev. Han gikk til sak mot disse og fikk erstatning, men Torvald Fanebust ble allikevel økonomisk knekt og endte som bonde på Li på Hommersåk. Det lyktes ham imidlertid å få sin sak opp igjen nærmere 25 år etter at han ble dømt, men døde før den ble avgjort.

Men verden har ikke forandret seg mye, for da Frode prøvde å gi ut boken sin, prøvde Sven Arntzens barnebarn som er en kjent advokat i Oslo, å hindre at boken ble utgitt.

Møte nr. 6 **JULEMØTE I SOLA HISTORIELAG**

Tid: Onsdag 1.desember, kl 19:00

Sted: Sola Sjukeheim

Bedehus, basar og juletreffest

Jultreffest på bedehuset

Bedehuset har hatt en viktig rolle i vårt samfunn. Vi har alle gode minner derfra. Men desverre så er bedehuset og bedehuset sin historiske rolle på vei ut. De første bedehusene dukket opp midt på 1800- tallet, da legfolk også fikk tale guds ord uten at prester var til stede. Bedehuset utviklet seg til et samlingssted på bygda og er en viktig del av vår kulturhistorie. Særlig når det nærmet seg jul, var det stor aktivitet med basar og jultreffest. Vi har fått Harald Grønstøl til å holde foredrag om dette temaet.

For å få en skikkelig gammel før-jul stemning vil vi gjenskape basaren og ha utlodning. Så husk å ta med penger.

Men det blir jo ikke jul uten at Erik L. Sande har gjetteleken. Så her gjelder det å skjerpe hjernen som på all julemøtene i historielaget.

REFERAT MEDLEMSMØTE NR.6-10

Til stede: 43

Leder åpnet møtet ved å si velkommen til årets julemøte. Denne gangen var det lagt opp til flere forskjellig innslag på møtet. Harald Grønstøl skulle snakke om "Bedehus, basar og jultreffest" og styret hadde selv lagt opp til en liten basar. Sist men ikke minst skulle Erik L. Sande ha sin årlige gjettelek, det blir liksom ikke jul uten at han har den sa leder.

Harald Grønstøl med å si at begynte på skolen i 1949 og var der helt til han gikk av som pensjonist for 3 år siden. Han var da rektor på Sviland skole. Han var godt kjent med bedehusene, siden han reiste rundt som forkynner på 1970-tallet. Selve bedehusene dukket først opp for 160-70 år siden. De ble i begynnelsen benyttet til bønnemøter og vitnemøter. Senere ble de benyttet til vekkellesmøter, bibeltimer og forsamlingshus for forskjellige misjonsselskap. Før den tid var det vanskelig å forkynne for en legmann pga "Konventikkelplakaten" som var en lov som ble opprettet i 1741. Den

forbød en predikant å avholde gudelige forsamlinger, uten sogneprestens godkjennelse. Loven ble opphevet i 1842 og la grunnlaget for forsamlingsfriheten her i landet. Det var særlig predikanten Hans Nielsen Hauge som er kjent for kampen mot konventikkelpakaten. Men han opplevde aldri bedehusene, da han døde i 1824. Samme året som konventikkelpakaten ble opphevet ble Misjonsselskapet dannet.

De første bedehusene i landet dukket opp i Strand og Hjelmeland. Rogaland var tidlig ute med bedehus og i dag står det ca. 250 over hele fylket. Karmøy kommune har flest med 30. I hele landet er det ca. 2500. Den største bedehusaktiviteten her i fylket er på Jæren. I Ryfylke er det mange som ikke er i bruk. De har ofte hverken inne eller utedo, eller annen bekvemlighet.

Det hadde allerede utover 1800-tallet utviklet seg store vekkelser. Men husene ble for små til å ha møter og det ble derfor naturlig å bygge bedehus til å ha forsamlinger. I Stavanger var det særlig Lars Oftedal, prest, pressemann og politiker som stod bak bedehusbyggingen. Særlig i området ved Betania-bedehus og Bjergelandsgate fantes det mange bedehus. Flere av disse er fremdeles i bruk. I begynnelsen var en enorm tilstrømming til disse bedehusene. I Betania kunne det komme 2-3000 mennesker. De måtte sette møtet til kl. 06:00 for å begrense antall folk.

Det var emissærene som gikk rundt å forkynne. De mest kjente var Lars Oftedal, Tormod Rettedal og Sven Foldøen som ble kalt Ryfylke biskopen. Emissæren reiste rundt i perioden september til påske. De var ofte bønder, fiskere og håndverkere. Det var hardt arbeid og de var lenge hjemmefra. Mandag var fridag, men den ble brukt til hjemreise. Det var arbeidsmøte en gang i måneden mellom emissærene. Det var flere forskjellige misjonsselskap og derfor flere møter i uken med forskjellige emissærer. Grønstøl listet opp noen av disse: Sjømannsmisjonen, Den Norske Israelsmisjon, Det Norske Misjonsselskap, Den Norske Tibetmisjon, Norsk Luthersk Misjonssamband, Indremisjonen, Lappemisjonen, Finnemisjonen etc.

Basarene var en viktig del av aktiviteten. De skulle dekke lønnen til emissærene, lønn og utgifter til misjonærene og vedlikehold av bedehusene. Det var flere basarer i året og alle måtte arbeide, ikke minst kvinnene. Før basaren måtte gevinstene henges opp samt kaffe og mat ordnes. Men før basaren kunne starte måtte det holdes møte. Deretter kom maten og til slutt selve basaren. Fremdeles er det basarer rundt omkring på landsbygda. Disse basarene betydde også mye og lange reiser for forkynnerne. Harald Grønstøl holdt selv en andakt på ca. 20 min. i Suldal, men måtte reise inn dagen før.

Juletefester på bedehusene var også en sterk lokal tradisjon i alle bygder. For å illustrere stemningen fra en slik juletefest leste han opp fra Alfred Huges bok, "Fotspor". På juletefesten møttes alle gutter og jenter. Gangen rundt treet var kanskje årets eneste sjanse til den beskjedne gutten til å holde jentas hånd. Det var spennende. Det var taler, det var sang, og opplesning, Juletegang og mat.

Til Grønstøls fortelling om juletefesten la Erik L. Sande og Arnold Røyneberg inn historier om juletefester her under krigen.

Til slutt var det den vanlige gjetteleken, hvor ingen klarte fullt hus. Første premie gikk til Gunnar Østebø, andre til Kristian Rege og tredje premie til Arnold Røyneberg.

Møte nr. 7

Tid: Torsdag 27.januar, kl 19:00

Sted: Sola Sjukeheim

Med tilbakeblikk på 40 år i politiet

Kjent, respektert, beryktet eller bare en nøye og korrekt politikvinne gjennom 40 år. Det er vår gjest denne kvelden. **Gunnvor Molaug** skal kåsere om sitt arbeid og opplevelser i politiet. Hun er nå pensjonist og har opplevd mer en de fleste som politi og privatperson, både her i distriktet og andre plasser i landet. Oss vanlige ser ofte på politiet og deres metoder både med respekt og litt frykt. Vi vet ikke hva som rører seg på andre siden. Dette skal vi få høre mer om denne kvelden. De som har hørt Gunnvor kåsere før, sier at dette kommer til å bli både spennende og interessant.

.

REFERAT MEDLEMSMØTE NR.7-09

Til stede: 35

Leder ønsket velkommen til årets første møte og særlig dagens foredragsholder, nei kåsør, som Gunnvor Molaug ønsket å kalle det. Hun mente at en kåsør kunne være litt mer rampete enn en fordragsholder.

Hun tok sin juridiske embedseksamen i 1968 og startet først som dommerfullmektig. Første jobben var på et kontor i Land i 2. jordlaugkontor hvor jobben gikk ut på å akseptere f.eks. tomter til kårhus o.l. En jobb som kun trengte et standard svar på 2 ½ linje. Hun fikk tidlig klage fra 1. jordlaug kontor fordi hun jobbet for raskt. Hun skulle holde igjen svaret i minst 2 uker.

Hun kjedet seg og ønsket litt mer spenning og søkte politifullmektig i Follo. Hun fikk jobben og ble landets første kvinnelige politifullmektig. Hun ble satt på et kontor igjen for å skrive forelegg, samle vitner og bevis. E6-Mosseveien går gjennom Follo kommune og hver mandag var det store hauger med anmeldelser. Hennes jobb var først å lese disse inn på diktafon, så skulle en skrive dame skrive dette ned og Gunnvor signere. Så skulle Gunnvor sjekke at beløpet som skulle betales var korrekt. Så ble dette sendt til personene det gjaldt for å signere og returnere. Da det kom tilbake skulle hun sjekke om underskriften var korrekt og så sendes kravet tilbake til personen.

Gunnvor fant ut at dette var veldig tungvint og byråkratisk. En dag gikk hun på hittegodskontoret, fant et respateksbord og en campingstol. På forhånd hadde hun stensilert opp (på den gamle måten) med ferdig utfylte linjer med svar. Hun satte seg ned i veikanten

og de som ble tatt i fartskontroll hadde da muligheten til å gjøre opp for seg med en gang. En helt uvanlig måte å gjøre det på den gang. En gang fikk hun inn 50 forelegg på 1 ½ time. Hun spøkte litt med at en annen gang hadde hun 18 000 kr i den ene lommen og 24 beslaglagte førerkort i den andre da hun kom tilbake til politikammeret.

Etter et lørdagsintervju i Dagbladet fikk hun betegnelsen "Mosseveiens skrekk". Et navn hun selv faktisk var stolt av. Et "kjekt" kunstnernavn som hun beskrev det selv. Men hun oppnådde det hun ville, antall forelegg gikk drastisk ned. "Mosseveiens skrekk" hadde reddet flere liv.

Hun ble etterhvert politiadjutant, men gikk ned i lønnsgrad da hun tok en dommerfullmektig grad i Sandnes, hvor hun var i 3 år. Hun var blitt gift og fått to unger. Hun gikk så over til Stavanger som politifullmektig, som vanlig saksbehandler. Hun jobbet senere i andre avdelinger som forvaltningsavdelingen og ordensavdelingen.

Hun ble i 1985 Assisterende Politimester og hennes verste opplevelse var å gå først i 17.mai toget i uniform. Hun var Vise Politimester til hun gikk av i 2007. Hun var i perioden den eneste kvinnen i politiets ledelse.

Gunnvor har alltid vært korrekt og nøye, både skriftlig, oppførselsmessig og klesmessig. En gang kom det en politimann fra Oslo som skulle starte i Stavanger. Han var kledd som en "Rambo" med køller og 3 håndjern. Han fikk fort korreks av Gunnvor og måtte kvitte seg med noe av "utstyret". Hun fortalte også om en gang hun skulle "patroljere" ute i byen sammen med en ledende politimann fra Tromsø. De oppdaget et bråk, hvor en fikk en på trynet. Politimannen bad da Gunnvor holde seg bak ham. Men da de kom fram sa bråkmakerne; "Er du ute å går i dag Molaug".

Gunnvor reflekterte en del tilbake på "før i tiden". Da visste de hvem tyvene var. Det ble vanskeligere etter hvert. På 1970 tallet kom den første narkotikaen til Follo, noe som så ut som tørket kukake, hasj. Senere kom LSD og de måtte ha hjelp fra Oslo for de visste ikke helt hva dette var.

Før i tiden ble det ikke snakket om vold i hjemmene, ekteskapene ble bevart, mens idag blir det oftere skillsmisser. I dag er det også mye organisert kriminalitet.

Som en paradoks til den nye situasjonen fortalte Gunnvor historien om lensmannen på Jæren som sprang etter en tyv. De ble slitne og satt seg ned på hver sin stein. Men etter en stund sa tyven, "Nei, lensmann, vi får vel springe igjen".

Dagens samfunn har ført med seg mer og mer kriminalitet, økonomisk og annen. Hun var selv svært kritisk til redusert kriminale lavalder og ikke minst til kvinneåret 1975. Flere kvinner i arbeid, mer krav og ønsker og ungene ut av hjemmet. Dette har ført til mer kriminalitet.

Dagens samfunn har utviklet seg feil. Selv en straffet kan sette krav til fengselsoppholdet sitt. Krav om god mat og TV synes hun var uhørt.

Gunnvor avsluttet til alles overraskelse med en sang.

Etter pause hadde lagets leder laget en bildeserie om sin ukjente bestefar. Han døde på Tasmania, Australia i 1928, da han var på hvalfangst. Selv hadde han ved hjelp av et bilde fra begravelsen og hjelp fra et historielag på Hobart funnet når han døde, stedet og hvor han var begravet. Men han kunne gjerne tenke seg bilder av gravstedet.

Leder fikk vite at Gunnvor skulle på sykkelstur til Tasmania og spurte om hun kunne hjelpe. Det gjorde hun med glede. På en kirkegård som var på 320 mål klarte hun finne stedet, som ikke hadde en gravstein. Som en del av dette fortalte hun om sykkelturen.

VEDTEKTER

FOR

SOLA HISTORIELAG

Stiftet 2. oktober 1997

Vedtatt på årsmøtet den 15.januar 1998
Revidert på årsmøtet den 21.februar 2008 *

- § 1 Sola Historielag har til formål å fremme interessen for lokalhistorie og kulturvern og samle inn og ta vare på alt som har betydning for bevaring av og formidling om folks livsvilkår og næringsdrift i Sola gjennom tidene.
- § 2 Aktiviteter innenfor formålet kan være:
- egne aktiviteter: arrangere møter, kurser, ekskursjoner, registreringer, innsamling av muntlig, tradisjon, musikk, målføre, stedsnavn, fotografier og annet av historisk interesse
 - samarbeide med tilsvarende lag og organisasjoner: spesielle tiltak for vern av fornminner og kulturminner, utarbeidelse av skriftlige materialer, formidling overfor myndigheter, skoleverket og generelt overfor befolkningen
 - samarbeide med Sola kommunes kulturkontor: bistå som høringsinstans, bidra med innspill til planer, utføre definerte oppdrag i kommunen.
- § 3 Laget står tilsluttet Landslaget for lokalhistorie og Rogaland historie- og Ættesogelag.
- § 4 Medlemmer av laget er:
- Personlige medlemmer som betaler den årlige kontingent.
 - Æresmedlemmer etter § 9.
- Kontingenten fastsettes av årsmøtet.
Utmelding skal skje skriftlig.
Styret kan beslutte å slette et medlemskap når kontingenten ikke er betalt ved årets utløp.
- § 5 Laget ledes av et styre på inntil **7 medlemmer**. *
- Årsmøtet velger:
- leder for **2 år** *
 - nestleder, kasserer, sekretær og 4 styremedlemmer, alle for **2 år** *
 - 1 revisor for 2 år
 - valg nemnd på 3 medlemmer for 2 år
- Styret blir sammenkalt av lederen.
Styremedlemmene skal få innkalling minst 3 dager før møtet.
Styret er beslutningsdyktig når minst **4 medlemmer er til stede**. *
Styret kan utpeke nemnder til å utføre spesielle oppgaver.
- § 6 Regnskapet skal føres for hvert kalenderår og legges fram for årsmøtet til godkjenning i revidert stand.

§ 7 Årsmøtet holdes hvert år innen utgangen av februar. Det skal kunngjøres i lokalpressen med 14 dagers varsel.

Årsmøtet skal behandle:

- årsmelding
- revidert regnskap
- valg
- fastsettelse av kontingent
- innkomne forslag

Alle som møter personlig og som har betatt kontingenten for siste år, kan stemme. Saker som ønskes behandlet på årsmøtet, må være innkommet til styret senest 8 dager i forveien.

§ 8 Ekstraordinært årsmøte kan innkalles når styret bestemmer det, eller når 10 stemmeberettigede medlemmer krever det.
For innkalling og varsel gjelder de samme regler som for årsmøtet. Ekstraordinære årsmøter kan bare behandle saker som er annonsert i innkallingen.

§ 9 Årsmøtet velger Æresmedlemmer etter forslag fra styret

§ 10 Lovendringer kan foretas på årsmøte med 2/3 flertal

§ 11 Oppløsning av laget kan skje når 2 påfølgende årsmøter beslutter det med 2/3 flertall. Lagets arkiv, aktiva og midler går over til Sola kommunes kulturkontor

.